PETRU NEIESCU

CÂTEVA PROBLEME PRIVIND STUDIUL GRAIURILOR ŞI AL DIALECTELOR ROMÂNEŞTI*

În cele ce urmează vom face câteva consideraţii privind starea actuală a dialectologiei româneşti. Fără a trece în revistă realizările, care sunt cunoscute, vom arăta câteva din neajunsurile care s-au manifestat, pentru a găsi împreună, prin eforturi viitoare, posibilităţile de îmbunătăţire a situaţiei.

În cei 45 de ani de după război monografiile dialectale apărute depăşesc cu puţin numărul degetelor unei mâini şi reprezintă, în general, teze de doctorat, pe care autorii, prin strădanii personale, au reuşit să le publice, ele nefăcând obiectul unor cercetări colective înscrise în planurile intitutelor. Lucrări mari, ca monografiile din Valea Bistriţei, Valea Jiului, Valea Sebeşului, nu au fost duse până la capăt, pentru că nu s-a găsit o editură care să le tipărească, deşi s-au cheltuit sume mari de bani cu cercetarea pe teren şi cu plata salariilor cercetătorilor angrenaţi în elaborarea lor, în ciuda faptului că unele din aceste monografii au fost redactate integral. Ministerul Energiei Electrice, deşi s-a angajat să lase posterităţii o lucrare de mari proporţii referitoare la zona inundată de pe Valea Bistriţei–Bicaz, a abandonat ideea publicării ei. Colective de cercetători ai Academiei şi specialişti de mare clasă din alte instituţii au cercetat zona, fiind plătite fie de Academie, fie de ministerul menţionat. Câteva capitole din aceste monografii, puţine la număr, au fost valorificate ulterior, de către autori, sub formă de studii şi articole. Au apărut volume de texte dialectale din diverse zone ale ţării, un volum de texte istroromâne, cursuri şi tratate de

* Cele expuse mai jos se referă la situaţia anterioară anului 1990, data prezentării comunicării.

DACOROMANIA serie nouă, II, 1996-1997, Cluj-Napoca, p. 137-151

dialectologie, dar atlasele lingvistice naționale, ca și cele regionale, cu care România se putea mândri la un moment dat, și care au început să se tipărească într-o perioadă când în țările vecine nu se cunoștea nici cu aproximație repartiția dialectală, nu au apărut integral nici până astăzi. Inițiatorul și realizatorii *Atlasului lingvistic român I* și *II*, Sextil Pușcariu, Sever Pop și Emil Petrovici, după o muncă și sacrificii de zeci de ani, s-au stins din viață fără a-și vedea opera încheiată.

După 1954, când am propus începerea lucrărilor pentru un nou atlas lingvistic, conceput și realizat apoi ca o sumă de atlase regionale, ritmul de apariție al primelor, cel al Olteniei și cel al Maramureșului, a fost mulțumitor. Ca să exemplificăm numai cu cel al Maramureșului, vom arăta că primele trei volume au apărut din doi în doi ani: 1969, 1971 și 1973, după care apariția lui s-a împotmolit. Volumele al IV-lea și al V-lea din *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Maramureș*[1], deși încheiate de foarte mulți ani, nu s-au mai tipărit. Volumul I din *Noul atlas lingvistic român pe regiuni – Banat*[2], după un stagiu de 6 ani la Editura Academiei, s-a tipărit în 1980, celelalte așteptându-și rândul. După multe amânări și reprogramări a apărut, în 1987, *Noul atlas lingvistic al României – Moldova și Bucovina*[3] și, după mari eforturi, se pare că va apărea totuși și primul volum din *Noul atlas lingvistic român, pe regiuni – Transilvania*[4]. Primul volum din *Noul atlas lingvistic român, pe regiuni – Crișana*[5] este încheiat și își așteaptă rândul. *Noul atlas lingvistic român, pe regiuni – Muntenia și Dobrogea*[6] se află în faza culegerii de material și de redactare.

Explicațiile ce ni s-au dat – lipsa de hârtie, necesitatea rentabilizării editurii, tipărirea cu prioritate a unor lucrări cerute de conducerea partidului (lucrări care nu au apărut) – au constituit praf în ochii autorilor. Susținătorii atlaselor lingvistice din Academie au trecut în lumea umbrelor, în timp ce alte persoane, prin funcțiile deținute, au avut putere de decizie asupra apariției sau neapariției

1 De Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan.

2 Sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu.

3 De Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț.

4 De Grigore Rusu, Viorel Bidian și Dumitru Loșonți.

5 De Ionel Stan și Dorin Urițescu.

6 Autorii atlasului sunt: Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe.

atlaselor lingvistice. Cum putea susține apariția atlaselor un academician care a afirmat într-o ședință publică la Academie că ele sunt simple maculaturi, fără valoare științifică? În afara ignoranței totale, această afirmație dovedea și disprețul față de țăranii români ale căror graiuri sunt oglindite în aceste atlase. Pentru el avea valoare o singură lucrare, graiul unei comune din Muntenia, pe care a scris-o în tinerețe, și pe care o dădea ca exemplu în materie, dar care (după reacția dv.) văd că vă este multora necunoscută.

Ulterior, după tentativa a trei lingviști influenți din București, dintre care numai unul avea o oarecare tangență cu atlasele regionale amintite, de a semna ***toate atlasele regionale,*** determinând și emiterea unei hotărâri a Prezidiului Academiei în acest sens, tentativă respinsă de autorii atlaselor, ni s-a comunicat de către unii din aceștia, care aveau deschise ușile la conducerea partidului, că tipărirea atlaselor „nu e pe linie", că ea ar constitui „un gest nepatriotic" din cauză că atlasele scot în evidență „diversificarea graiurilor", când noi trebuie să dovedim procesul invers, de „unificare". Această afirmație dovedește cunoașterea superficială a acestui gen de lucrări. Toate „gravele erori, nepatriotice" ar fi dispărut dacă autorii atlaselor ar fi acceptat ca cei în cauză să le semneze munca. În ciuda faptului că s-a și hotărât ritmul de apariție a atlaselor, un volum în fiecare an, în ordinea strictă a depunerii la Editura Academiei, făcându-se excepție numai cu acele atlase din care nu a apărut nici un volum și care trebuia să se tipărească, în anul depunerii, cu prioritate și a faptului că la luarea acestei hotărâri au participat conducătorii tuturor atlaselor regionale și unii dintre redactorii lor, hotărârea a fost repede încălcată. Numai *Noul atlas lingvistic român, pe regiuni – Oltenia*[7] a apărut în întregime datorită

7 Volumele I (1967), II (1970), III (1974) s-au redactat sub conducerea lui Boris Cazacu de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, care au cules și materialul. Ultimii trei sunt autorii și celui de al IV-lea volum (1980). Publicându-se cu prioritate, în dauna altor atlase, s-a încălcat hotărârea *Comisiei pentru Noul atlas lingvistic român, pe regiuni*. În cadrul aceleiași comisii din care făceau parte: Emil Petrovici (președinte), Alexandru Rosetti (vicepreședinte), Boris Cazacu (secretar), Ion Ionică, Gavril Istrate, Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, Teofil Teaha (membri), am propus, în numele colectivului din Cluj, ca, după publicarea *tuturor atlaselor regionale,* să se întocmească un atlas-sinteză, propunere care a fost acceptată. Ea a fost reluată ulterior de alții, ca o idee ce le aparține, intenționându-se să se publice un atare atlas înaintea apariției integrale a altaselor regionale, ceea ce, în condițiile de azi, ni se pare un lux. Cred că ar

faptului că autorii lui se aflau în subordinea directă a cunoscutului comitet de care aparţineau toate editurile din ţară. Ca să fac o glumă, să nu uităm nici faptul că în titlul lucrării era cuvâtul *Oltenia,* pe vremea când rostirea cuvântului magic *Olt, oltean* şi celelalte derivate ale lui deschideau toate uşile şi dovedeau totala competenţă, în orice domeniu, a celor ce purtau sau foloseau acest nume.

Este sigur că mulţi, dacă nu toţi autorii atlaselor regionale, în ritmul de apariţie de acum, nu îşi vor vedea strădaniile încheiate, întocmai ca E. Petrovici şi S. Pop şi că ţara noastră, aflată în fruntea acelora cu o bogată tradiţie şi cu bune rezultate în domeniul geografiei lingvistice, va deveni codaşă.

Nici basarabenii, aflaţi într-o situaţie specială, nu şi-au putut tipări toate volumele din *Atlasul lingvistic moldovenesc*[8].

Un mic atlas aromânesc cu 11 puncte, pentru care Prezidiul Academiei a datmai multe aprobări, atlas care a fost trecut de mai multe ori în planul ferm de apariţie al Editurii Academiei, a fost scos din plan şi amânat – de fapt respins –, deşi avea referate favorabile din partea unor specialişti ca T. Papahagi şi Al. Rosetti şi a fost susţinut de specialişti ca acad. Iorgu Iordan, şi E. Petrovici, la care s-au raliat şi unii preşedinţi ai Academiei, ca Athanase Joja şi Miron Nicolescu[9].

fi mai indicat să se publice mai întâi materialul inedit al lui S. Pop, decât un rezumat al atlaselor regionale, apărute doar parţial. După câţiva ani comisia s-a autodizolvat.

8 Din acest atlas au apărut două volume compuse din câte două părţi fiecare, în realitate 4 volume, dup cum urmează: vol I, partea I (1968), de Rubin Udler, vol. I, partea a II-a (1968), de Rubin Udler şi Vasile Melnic, vol. II, partea I (1972), de Victor Comarniţchi, vol II, partea a II-a (1973) de Vasile Melnic şi Vasile Pavel.

9 Preşedintelui Academiei, Miron Nicolescu i-a fost trimisă o carte de vizită de către Al. Rosetti, pe care acesta din urmă, a scris, dedesubtul numelui său: *„ Vă prezintă complimentele sale şi vă recomandă călduros pe P. Neiescu de la Institutul de Lingvistică din Cluj, şi vă roagă a-l ajuta pentru publicarea valoroasei sale lucrări, Atlasul graiurilor aromâneşti, pusă la răcoare de mâini duşmănoase! Cu alese sentimente, Al. Rosetti."* Ca urmare a acestei scrisori Editura Academiei a luat în lucru atlasul în cauză, a făcut toate calculele, tehnoredactarea, prospectarea pieţei etc. Aceleaşi „mâini duşmănoase" profitând de moartea preşedintelui Academiei, care a survenit între timp, au făcut să mi se restituie lucrarea cu adresa nr. 3427/16 iunie 1978, în care se spune că: *"posibilităţile materiale de care dispune Editura – pe care le foloseşte pentru editarea unor lucrări fundamentale şi aplicative care răspund direct unor sarcini ce se desprind din documentele de partid şi care sînt elaborate pe bază de contracte de cercetare – nu ne îngăduie să luăm în considerare posibilitatea tipăririi lucrării dv.,* Atlasul graiurilor aromâneşti din R.P.Albania şi R.S.F. Iugoslavia (Macedonia), *mai înainte de anii*

Nu mai e nevoie să insist asupra faptului că la luarea deciziei un rol hotărâtor l-a avut acel ideolog al lingvisticii româneşti deţinător al funcţiei de director general al Editurii Academiei, care a lansat şi a susţinut, verbal şi în scris, ideea că graiul românesc vorbit între Prut şi Nistru, ca şi dialectele din sudul Dunării, sunt limbi deosebite. Publicarea atlasului ar fi constituit, în concepţia acestuia, un amestec grav în treburile interne ale altor ţări. Nici atlasul întocmit de Penavin Olga şi Matijevics Lajos[10], cu trei puncte secuieşti din Iugoslavia, nu l-a impresionat pe directorul de mai târziu al menţionatei edituri.

În privinţa aromânilor, meglenoromânilor şi a istroromânilor trebuie să amintim că ei sunt supuşi unui accentuat proces de deznaţionalizare. Ultimele din cele peste 100 de şcoli româneşti care au existat în Peninsula Balcanică, ca urmare a strădaniilor unor luminaţi intelectuali şi oameni politici din trecut, au fost închise în 1948 de către guvernul de atunci, la ordinul Anei Pauker. În acelaşi an s-a desfiinţat şi direcţia pentru Macedonia din Ministerul Învăţământului, condusă de prof. Augustin Caliani, şi s-a închis şi liceul românesc de la Sofia[11].

Aceeaşi soartă au avut-o şi şcolile care au existat în Albania, pentru cei peste 72 000 de aromâni[12], în timp ce, pentru cei 45 000 de greci din sudul Albaniei, recunoscuţi ca etnie, există de multă vreme şcoli primare în limba greacă.

Mulţi aromâni din Albania şi din Macedonia, în timpul călătoriilor de studii pe care le-am efectuat acolo, mi-au cerut cu lacrimi în ochi să le trimitem abecedare şi cărţi, spunând că, în lipsa şcolilor, îşi vor învăţa singuri copiii sau nepoţii româneşte.

Istroromânii au avut o şcoală românească la Suşnieviţa, care, o dată cu moartea lui Andrei Glavina, primul şi ultimul învăţător român, şi-a închis

---

1981-1982". Din 1981 au trecut 9 ani dar nimeni nu şi-a mai amintit de lucrare, deşi „partidul cu sarcinile şi lucrările sale prioritare" au dispărut.

10 *A jugoszláviai székelytelepek nyelvatlasza,* Újvidék, 1978.

11 Ultimul director al acestuia, prof. V. Negrea, pensionar, trăieşte la Cluj împreună cu soţia sa, d-na Florica Negrea-Belemace, fiica marelui poet aromân Constantin Belemace.

12 Cifra ne-a fost comunicată de doi intelectuali aromâni din Albania. Numărul exact al populaţiei româneşti din Peninsula Balcanică este aproximativ. El nu a putut fi stabilit nici acum din cauza practicii generalizate la sud de Dunăre de a se falsifica statisticile.

porţile, în 1925, după numai 4 ani de la înfiinţare. Cei doi copii, în vârstă de 9 ani, aduşi în ţară de Sever Pop, în anul 1939 şi înscrişi la şcoala normală din Blaj, care urmau ca după absolvirea ei să se reîntoarcă în satele lor ca învăţători, unul în Suşnieviţa şi celălalt în Jeiăn, nu s-au mai putut duce acasă din cauza războiului. Evenimentele politice din anul 1940, de care nu erau cu nimic vinovaţi, le-au atras ani îndelungaţi prigoana autorităţilor comuniste, inclusiv întemniţarea. Unul din ei trăieşte în Bucureşti, celălalt, bolnav, la Blaj.

Românii din dreapta Dunării au avut o soartă şi mai tristă, ei nebucurându-se niciodată de şcoli în limba maternă. E vorba de cei 350 000 de români din Serbia Orientală, care nu sunt recunoscuţi ca atare în statistici şi care, de la G. Vâlsan şi G. Giuglea, nu au mai fost vizitaţi şi studiaţi de învăţaţi români, nici chiar de către fraţii lor din Banatul Sârbesc, care făceau mare caz de drepturile şi libertăţile lor, pe care le au în realitate. În Bulgaria, după declaraţiile persoanelor oficiale, nici nu ar exista români.

Aromânii, meglenoromânii şi istroromânii nu sunt recunoscuţi ca minorităţi naţionale în nici o ţară din Peninsula Balcanică.

Soarta românilor din Balcani nu a mai interesat pe nimeni după cel de al doilea război mondial. Doar Academia, spre cinstea ei, prin *Comisia pentru formarea poporului şi a limbii române,* a mijlocit câteva scurte călătorii de studii, în cadrul schimburilor culturale[13].

Cel de al VIII-lea atlas regional, cel al dialectelor româneşti din Peninsula Balcanică, prevăzut cu 80 de puncte, nu a mai fost realizat. Academia a abandonat lucrarea, aşa cum practic a făcut-o şi cu celelalte atlase, pentru care, paradoxal, nu are bani a le valorifica prin tipărire, dar pentru care plăteşte de zeci de ani salariile unui număr destul de mare de cercetători care, în ultimă analiză, lucrează în zadar.

13 Este vorba de anchetele amintite mai sus, pe care le-am efectuat în Albania şi, împreună cu E. Petrovici, în fosta Iugoslavie. Ele au avut loc în condiţii grele, aproape de fiecare dată în luna decembrie, fără bani pentru plata informatorilor, cu tot felul de piedici din partea autorităţilor, anchetatorii fiind suspectaţi şi urmăriţi, încercându-se, în câteva ocazii, împiedicarea desfăşurării muncii lor, în special în Albania. A fost nevoie de intervenţia lui. Alexandër Xhuvani, fost preşedinte de onoare al Marii Adunări Naţionale a Albaniei, prieten devotat al românilor şi aromân după mamă, pentru ca lucrurile să intre pe făgaşul lor normal.

Aromânii au totuşi un atlas[14], apărut în 1985 sub semnătura lui Wolfgang Dahmen şi Johannes Kramer, avându-l ca redactor pe Johannes Kramer şi colaboratori pe Jürgen Fiacre, Rainer Schlösser şi Beate Wild. Cercetarea pe teren pentru atlas s-a făcut între anii 1978 şi 1983 şi pentru ea anchetatorii au primit „o subvenţie generoasă" şi li s-a pus la dispoziţie o maşină „capabilă să meargă pe orice teren".

La culegerea materialului s-au perindat diverşi anchetatori, printre ei şi studenţi, dar numai W. Dahmen şi J. Kramer au rămas fideli lucrării încă din faza primelor anchete.

Răspunsurile au fost obţinute, din cauza necunoaşterii de către anchetatori a dialectului, pentru a putea pune întrebările în mod indirect în dialect, prin metoda traducerii din limba greacă (în cele 88 de sate anchetate în Grecia) şi din macedoneană (în 3 sate din fosta Iugoslavie), metodă considerată greşită, încă de la începuturile geografiei lingvistice, din cauză că ea le sugerează subiecţilor răspunsurile în limba în care se pune întrebarea.

Fără a intra în amănunte privind concepţia generală a atlasului, despre care ar fi multe de spus, avem datoria să arătăm că sistemul de transcriere e mult inferior celui folosit de *Atlasul lingvistic român*, consacrat în dialectologia românească. Accentul marchează inutil cuvintele monosilabice, dar elementele semivocalice ale diftongilor nu sunt notate niciodată.

Chestionarul *Atlasului limbilor Europei* (ALE), folosit de autori, nu este cel mai potrivit pentru limba română, el fiind criticat de însăşi redacţia ALE pentru introducerea forţată în el a 100 de întrebări din *Atlasul limbilor slave*, întrebări care s-au dovedit inutile pentru limbile romanice.

Evident că atlasul în discuţie este unul românesc. De ce atunci titlul hărţilor este dat în germană, greacă, rusă şi pe ultimul loc în română? Pe primul loc trebuia dat titlul românesc, pe al doilea cel franţuzesc, celelalte, neavând o motivare lingvistică, putând lipsi. Cel mult titlul grecesc s-ar putea justifica

---

14 *Aromunischer Sprachatlas*, *Atlasul lingvistic aromân*, *ALiA*, vol. I, Hamburg, 1985. Primele înregistrări s-au făcut în vara anului 1978 de către Jürgen Rolshoven, la care s-au adăugat, în primăvara anului 1979, cele făcute de Klaus Jürgen-Fiacre, Bärbel şi Johannes Kramer.

pentru ușurarea înțelegerii unor termeni din hărți. Lingvistul care nu înțelege titlul hărții scris în limba română, ci se ghidează după cel german sau rusesc, nu va înțelege nimic din conținutul hărților.

Adesea și titlul străin este echivoc. La întrebările nr. 2 și 3 e dat titlul german **geht auf** și **geht unter**, iar titlurile românești sunt **răsare** și **apune**. *Geht auf* însemnează *merge pe, merge sus, se ridică,* iar *geht unter* are sensul de *merge jos, coboară* etc. Numai determinându-l pe *die Sonne: die Sonne geht auf, die Sonne geht unter* însemnează *soarele răsare* și *soarele apune*[15]. La aceeași întrebare, nr. 2, în hărți sunt date răspunsuri ca: *iese* (cu diferite variante), *ease nafoară, da, deadi.* A IEȘI, A IEȘI AFARĂ, A DA, nu se referă numai la răsăritul soarelui, după cum nu numai *soarele răsare,* ci și semințele, plantele etc[16].

Vom enumera câteva răspunsuri dubioase sau greșite, ajunse în hărți din neînțelegerea întrebărilor de către subiecți și din necunoașterea, în ultimă analiză, a limbii române (și a dialectului aromân) de către anchetatori:

Pentru **apune** s-a notat *ntunică* (14), *treați* (16), *fudze* (76); pentru **timp rău**, alături de sintagmele *urut ǩiro, ǩiro slab, paľu ǩiro* s-au dat răspunsuri ca *eară* 'iarnă' (60, 93), *earnă* (49, 76), *furtună* (33, 84); pentru **timp bun** s-a notat, alături de *bun ǩiro, bună dzuuă* și *veară* (în 10 localități, din care în 8, numai *veară*); pentru **negură** s-a notat *brumă* și *are nori,* în timp ce pe harta **nor** găsim răspunsuri ca *negură, nea.* Pentru autorii atlasului **vânt** este sinonim cu *vând,* în timp ce atât pentru **fulger,** cât și pentru **fulgeră** s-a dat *(a)skapiră.* Pentru **înflorește** s-a notat *nflurește, flureaște, da liliđe, da flori, scoate flori, scoate luluđi, bubuǩeadză* 'îmbobocește' (65) și *da bumbuǩ* 'dă boboci'(63), apoi *da, disclidi, ǩreaști, disfațe, anđiseaște* 'pornește', ca apoi să ni se dea, pur și simplu, un răspuns ca *vearde* (29). Deci A ÎNFLORI este sinonim cu *îmbobocește, crește, desface, pornește* și *verde.* Pe harta **se coace** s-au dat

15 Dacă autorii atlasului amintit nu ar fi considerat că geografia lingvistică românească începe cu dânșii, obosindu-se să deschidă *Atlasul lingvistic român*, ar fi văzut cât de simplu și de bine a fost rezolvată problema titlurilor unor astfel de hărți.

16 Pentru a simplifica textul, unele din răspunsuri au fost literarizate de noi sau au fost redate într-o transcriere simplificată. Am redat cu majuscule unele cuvinte, făcând abstracție de variantele fonetice care apar în hărți. Titlul hărților a fost dat cu aldine, cifrele dintre parantezele rotunde reprezintă numărul cartografic al localității din care s-a extras exemplul, iar între ' ' am dat echivalentul dacoromânesc al unor cuvinte sau al unor sintagme.

răspunsuri ca *s-coațe,* dar și DESCHIDE, SE FACE și, culmea ignoranței, *skoate* (1, 28), *skote* (21), *skoati* (44). Evident că în aceste ultime trei exemple s-a omis sedila de sub *t* și cratima (-) care marchează elidarea lui *e* a pronumelui reflexiv de la verbe (*skoate,* corect: *se koațe* > *s-koațe; skote,* corect: *se koțe* >*s-koțe* etc.). La întrebarea **copac** s-au înregistrat răspunsuri ca *lemn, pom, arbore, fag, cupaĉ* 'stejar'. La harta **copăcel** ni se dau răspunsuri ca *rug, tufă, spin, pin, mărăcine, jneapăn, pătul* 'țarc', *skurț purteț* 'nuiele scurte'[17],*răditină* 'rădăcină', *kuĉubă* 'buturugă', *apus alumake* 'creangă scurtă'[18].Pe harta **trunchi** (de copac) s-a notat, pe lângă *trup* (în majoritatea cazurilor) și *arburi* (20), *rădzitină* (50, 51, probabil 'rădăcină'). La întrebarea nr. 37 lipsește titlul românesc **spic,** dar în hartă, pe lângă *saik^u*, cu diferite variante, s-a notat *gŗru, găr(u), grnu* 'grâu' (în 6 sate), *misur* 'porumb' (în 4 sate), *gărnăț* 'grăunte', 'bob', *iiptu* 'cereale', mai ales 'grâu'.

La întrebarea nr. 64 **boabă, fruct** s-a răspuns alături de *gîrnuț,* înregistrat în multe puncte, cu *(a)mură, rug, auă* 'strugure', *arapăn* 'ciorchine'.

Pe harta **grâu,** alături de formele *grîn(u), găr(nu)* etc. și de dacoromânismul *grîu* (21), s-a notat și *ordzu* (în 3 puncte), și *iiptu,* iar la întrebarea **orz** s-a notat, în două sate, *urez.*

Anchetatorii și redactorii, necunoscând limba română, confundă *broasca* cu *brotăcelul;* pe *gros* cu *scurt;* pe *slab* cu *minut* 'mărunt, scund'; pe *scurt* cu *subțire* (întrebarea 142); pe *tare* cu *sănătos* (în majoritatea satelor) sau cu *sîn* (care a fost notat, în atlas, în 19 localități) și *gros* (într-o localitate).

Confuziile continuă. Astfel, din răspunsurile la întrebarea **față** (155), constatăm că aceasta e confundată cu *umărul obrazului* (*meru*), cu *falca,* cu *buca* sau chiar cu *buza.*

Pe harta **măsea** alături de formele cunoscute și recunoscute pentru aromână (*măseauă*), sunt atestate, alături de dacoromânismul *măsea* și forme suspecte ca

17 În afară de faptul că *nuia* nu este sinonim cu *copăcel,* autorii au făcut și o greșeală gramaticală pentru că *purtecă* este substantiv feminin și adjectivul se acordă în gen, număr și caz cu substantivul, deci, corect din punct de vedere gramatical, nu și lexical, ar fi *skurte purteț.*

18 Aceeași lipsă de acord ca mai sus. *Alumake* este substantiv feminin, deci și adjectivul care îl determină trebuie să se acorde în gen, număr și caz cu el. Forma corectă gramatical este *apusă alumake,* dar un răspuns ca 'creangă mică' nu-și are locul pe harta **copac.**

mușé, mușeá, miśeau, miśea, máșe (de 24 de ori), DINTE DE CÎNE (de 16 ori), CĂRINTE (*kărint, kărinte, krindi* etc.) 'canin' (de 10 ori)[19], DINTE MARE (de două ori) și *frâmĉau*, care nu poate fi decât *sprânceană*, care nu are nimic comun cu *caninul*.

Pe harta **umăr** figurează răspunsuri ca *(a)numir), (a)numere* etc. și *păltare, pultare* etc., de câte 38 de ori, BRAȚ (de 8 ori) și *sumbraț* 'susbsuoară' (o dată, la punctul 4). Dar PULTARE, PĂLTARE însemnează în dialectul aromân *spate*, în nici un caz *umăr*.

Comparând hărțile 163 **umăr** și 176 **spate** constatăm că PĂLTARE s-a notat pentru ambele noțiuni în 34 de puncte. PĂLTAREA este de fapt CÂRCA, partea spatelui dintre umeri, de după ceafă. În punctul 9, inversându-se fișele, s-a dat în hartă *păltare* pentru *umăr* și *anumere* (pl. *umere ?*) pentru *spate*. În punctul 51 *putari* ar însemna *umăr*, iar *pultare, spate*. Tot pe h. **spate** s-a notat în 6 localități SKINĂRAT, care însemnează *șira spinării*, cuvânt ce se află și pe harta **picior,** alături de *ĉor, ĉiĉor, pulpă* și *fluer*.

Pe harta **burtă,** alături de *pîntică, pîndică, pendică* etc., în 6 localități s-a notat numai BURIC și într-o singură localitate, atât *pîndică*, cât și *burik*.

Pe harta **geană** s-a notat în majoritatea punctelor PEANĂ, insuficient, căci PEANĂ are sensul de *aripă, pană, condei*. Numai urmată de determinantul *de ocĭu, peană* are sensul de GEANĂ.

Constatăm în continuare confuzii între A AUZI și A ASCULTA, A PRIVI și A VEDEA, ORB și CHIOR.

La întrebarea nr. 197 **a mirosi,** s-a notat, alături de ANIURZEȘTE (și variantele sale), AMPUTE 'pute' (55, 58, 60, 63) sau numai AMPUTE (50, 51, 59).

Ca să încheiem scurta prezentare a volumului, vom arăta că la întrebarea nr. 200, care face obiectu+l hărții **a căuta**, alături de *caftă,* foarte răspândit, s-au reprodus și răspunsurile aberante *alagă* 'merge, fuge', *mutreaște* 'privește', răspuns unic la punctul 72, iar la punctul 93: *z vindică* 'se vindecă'[20].

19 Pentru *cărinte* s-au propus două etimologii: *cărin* (< *caninum*) + *dinte*, Th. Capidan, DR III, p. 1088 și *canentis* , T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, 1905, p. LXXXI. E de menționat faptul că T. Papahagi, în DDA, dă ca necunoscută etimologia cuvântului.

20 *Cum z-vęáde, ampúte țivá la ajist atlás și lipsęáște s-câftắm și s-pitrițém un játru bun ta s-víndică ți jáste lắnḑid acló!*

Exemplele pot fi înmulţite. Comentariile sunt de prisos!

Celelalte volume vor conţine acelaşi tip de greşeli, aşa cum se vede din răspunsurile notate pe teren publicate în seria nouă a revistei „Balkan Archiv", răspunsuri de care ne-am ocupat în alte două ocazii.

Aşadar, realizarea atlasului lingvistic aromânesc rămâne ca o sarcină a lingviştilor români; romaniştii germani de la „Balkan Archiv", deşi au fost bine plătiţi, au avut la dispoziţie o maşină capabilă să se deplaseze pe orice teren şi se laudă cu continuarea tradiţiilor moştenite de la Gustav Weigand, nu au reuşit să se ridice nici la nivelul maestrului, care, la rândul său, a fost demult depăşit de lingvişti români. Lucrarea lor nu are loc pe masa cercetătorilor decât, eventual, ca model de cum nu trebuie să se facă un atlas lingvistic.

Dată fiind situaţia în care se află dialectologia românească socot că este necesară unirea tuturor dialectologilor într-o asociaţie ştiinţifică, ce s-ar putea numi Societatea Română de Dialectologie sau Asociaţia Pentru Studierea şi Propăşirea Dialectelor Româneşti Nord- şi Sud-Dunărene, din care să facă parte ca membri activi, pe bază de dorinţă proprie, toţi cei ce au lucrat în domeniul dialectologiei şi au adunat, au publicat sau au colaborat la publicarea lucrărilor de dialectologie, iar ca membri simpatizanţi toţi cei care doresc să se iniţieze în dialectologie sau să sprijine moral şi material publicarea acestui gen de lucrări. Mă gândesc aci la profesorii de limba română din oraşe şi sate, care pot şi trebuie să fie iniţiaţi şi atraşi spre astfel de lucrări, la oamenii de diverse ocupaţii, pe care îi interesează graiul şi soarta grupurilor de români răspândiţi prin lume.

Printre sarcinile asociaţiei propunem:

- Studierea situaţiei actuale a vorbitorilor graiurilor şi dialectelor româneşti şi stabilirea locului în care trăiesc ei. În afară de zonele cunoscute, mă gândesc la satele de români bucovineni de lângă Praga, la meglenoromânii nânteni, care au fost deportaţi în Asia Mică la începutul secolului, la românii deportaţi în Siberia, de ultimii urmând să se ocupe o eventuală filială basarabeană a asociaţiei;
- Informarea corectă a Academiei Române, a Guvernului, a Comisiei pentru Ştiinţă şi Învăţământ a Parlamentului, a Preşedinţiei Republicii despre situaţia

de neadmis în care se află românii de peste graniță, pentru ca acestea să poată acționa pentru redeschiderea fostelor școli românești din Grecia, Albania, Iugoslavia, Bulgaria, înființarea unora noi în Serbia Orientală, în Valea Timocului, în satele din Meglen, din Istria și din Bulgaria, unde nu au existat școli românești, pentru înființarea unor asociații culturale românești, a unor publicații în limba română pentru aceștia și a le finanța;

- Luarea legăturii cu asociațiile similare din țările în care locuiesc români sau cu societățile culturale românești și cu redacția unor ziare existente în limba română, în vederea desfășurării unor acțiuni de studiere a graiurilor românești din acele țări de către specialiști de acolo sau în colaborare cu specialiști de la noi, care ar avea și sarcina instruirii viitorilor specialiști din țările respective;

- Întocmirea și publicarea unor lucrări de popularizare despre aceste dialecte și despre vorbitorii lor, a unor lucrări care să li se adreseze, referitoare la originea și istoria comună, la evenimentele importante din viața poporului român, precum formarea poporului și a limbii române, despărțirea dialectelor, publicându-se unele texte paralele pentru a le ușura învățarea limbii române literare;

- Colaborarea cu Asociația Aromânilor, cu sediul la București, în vederea acțiunilor viitoare comune privitoare la aromânii din Peninsula Balcanică, cu alte asociații existente în țară sau în alte țări, care au scopuri apropiate sau identice;

- Propunerea de înființare a unui sector de dialectologie sud-dunăreană sau măcar a unui colectiv format din cercetători din diverse centre, care să ducă la bun sfârșit atlasul dialectelor românești sud-dunărene, începând cu efectuarea anchetelor și terminând cu publicarea lui. Colectivul ar urma să redacteze monografii și volume de texte dialectale, pe baza noilor materiale ce se vor culege, să întocmească un studiu comparativ al celor 4 dialecte, să redacteze un dicționar meglenoromân și unul istroromân, pornind întâi de la lexicul acestor dialecte spre limba română literară și apoi inversându-le, pornind de la limba română spre aceste dialecte. Fără aceste dicționare aromânii, meglenoromânii și istroromânii nu vor putea învăța limba română literară. Doamna prof. Matilda Caragiu-Marioțeanu redactează un amplu dicționar al dialectului aromân, incluzând în el toate cuvintele aromânești atestate[21], iar noi redactăm un

21 D-na Matilda Caragiu Marioțeanu, excelentă cunoscătoare a dialectului aromân, a mai publicat

dicţionar al dialectului istroromân, care va cuprinde întregul material lexical cunoscut, completat cu cel notat de noi în anchetele pe care le-am efectuat în Istria, împreună cu E. Petrovici. Colectivul va trebui să întocmească un studiu privind lexicul fundamental latinesc şi autohton din dialectele sud-dunărene, stabilind lista acestor cuvinte şi urmărind existenţa lor în cele 80 de localităţi programate pentru atlas, aşa cum a făcut M. Bartoli, în cunoscutele sale „liste", cu care a urmărit răspândirea unor cuvinte de origine latină în satele istroromâneşti, liste ce au fost publicate de S. Puşcariu în volumul al III-lea din *Studii istroromâne;*

– Desfăşurarea unor acţiuni în vederea obţinerii de fonduri pentru publicarea lucrărilor care stagnează, în special pentru atlasele lingvistice;

– Luarea legăturii cu Ministerul Educaţiei şi Învăţământului şi cu facultăţile de litere din ţară în vederea acordării importanţei cuvenite studierii temeinice a dialectelor. Programa analitică, întocmită acum 45 de ani, nu mai este actuală şi nu mai poate fi acceptată. Un curs de două ore, timp de un semestru şi un seminar cu acelaşi număr de ore nu pot să dea studenţilor nici măcar cunoştinţe elementare privitoare la cele patru dialecte româneşti, nemaivorbind că la acest curs se predau şi lecţiile de dialectologie generală sau care nu ţin de dialectologie, ci de cursul de istoria limbii române sau de alte discipline. Viitorii profesori de limba română vor trebui să ştie să vorbească aceste dialecte, pe baza unui studiu de cel puţin patru ore pe săptămână (curs şi seminar), timp de un semestru pentru fiecare dialect. (La Universitatea din Toulouse se învaţă timp de un an, pe bază de manual, occitana.) Va trebui, de asemenea, să se acorde în manualele de liceu un loc rezonabil dialectelor din sudul Dunării şi să se dea informaţii mai sumare în cele destinate şcolilor elementare[22];

---

numeroase şi valoroase volume şi studii dedicate acestui dialect, care, fără îndoială, vă sunt cunoscute.

22 Am văzut un manual de clasa a V-a primară de prin anul 1932, în care se dădeau informaţii şi mostre de grai. Dintr-un astfel de manual am învăţat, pe când nu eram şcolar, un fragment dintr-o poezie aromânească, pe care am regăsit-o după mulţi ani în frumoasa *Antologie aromânească* a lui Tache Papahagi, cu titlui *Plângul aromânului*, de Nuşi Tulliu, pe care îl redau în transcrierea ALR:

„Va s-işim cu furľi toţ,
S-nă făţem cu cuclu soţ,
Şi ca şcretlu-aţel di cuc
Ţe pri dărmile di nuc
Ş-plânḑe dorlu-nvirinat ,

– Organizarea instruirii profesorilor de limba română, mai ales a celor de la sate, cu ocazia consfătuirilor de profil, pentru folosirea unui sistem simplificat de transcriere fonetică și a metodei de culegere a materialului pe teren. Acest lucru se va face în colaborare cu inspectoratele școlare. Facultățile de litere vor fi rugate să sprijine redactarea unui număr mai mare de monografii dialectale ca teze de licență, urmărindu-se, ceea ce a preconizat E. Petrovici, ca fiecare sat să-și aibă monografia sa;

– Editarea unei publicații periodice în care să apară studii și materiale dialectale, inclusiv texte și glosare și organizarea periodică a unor simpozioane și ședințe de comunicări;

– Înființarea – în funcție de numărul de membri – a unor filiale sau secții în diferite centre din țară.

Asociația va avea un comitet de conducere din care trebuie să facă parte reprezentanți din toate centrele dialectologice din țară. Întrucât ea este săracă, fără personal plătit, până la obținerea fondurilor necesare din cotizații și sponsorizări, pentru desfășurarea activității va cere sprijinul material al institutelor și centrelor academice și universitare din țară (o încăpere și mobilierul strict necesar, rechizite, accesul la o mașină de scris, dactilografierea și multiplicarea unor materiale etc.)

Se va întocmi un proiect de statut, pornind de la cele specificate mai sus, care va fi supus aprobării membrilor asociației, în vederea aprobării și îmbunătățirii lui.

După hotărârea de constituire și aderarea numărului minim necesar, asociația va fi înscrisă la judecătorie, ca persoană juridică, cu sediul la Cluj, din următoarele considerente:

Clujul are cea mai bogată tradiție dialectologică din țară. De aici, de la Muzeul Limbii Române, a pornit vasta anchetă prin corespondență, aici s-a realizat *Atlasul lingvistic român*, din care s-au publicat 10 volume mari, însoțite de un supliment, și 7 volume mici, colorate. Ele sunt însoțite de cele două chestionare și de un volum introductiv. Tot aici s-au redactat și publicat

---

Va s-plânḑem di țru hicat
Laile turme țe kirim,
Oi̯ bobo până s-murim!"

monografiile asupra dialectelor aromân, meglenoromân și istroromân, în 8 volume și 3 volume de texte dialectale, unul pentru dialectul dacoromân și două pentru cel istroromân. Tot de aici a pornit acțiunea de culegere de material dialectal nou din dialectele românești sud-dunărene, realizându-se singura arhivă fonogramică cu mostre de grai din aceste dialecte. Pe baza acestora și a tuturor materialelor cunoscute din dialectul istroromân se redactează aici *Dicționarul dialectului istroromân.* Tot la Cluj s-au stabilit principiile unui dicționar dialectal al limbii române, s-a publicat o machetă a lui și s-au început lucrările de redactare, care apoi au fost abandonate. De aici a pornit ideea întocmirii *Atlasului lingvistic român pe regiuni,* redactându-se, la Cluj până în prezent trei din ele, dintre care s-au tipărit până acum 4 volume de hărți și un volum introductiv.

Lista sarcinilor rămâne deschisă, ea putând fi completată sau schimbată ca urmare a hotărârii adunării generale.

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21